DOI: 10.46340/eppd.2021.8.3.13

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3441-3754>

Anastasiia Uzhytchak

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

FIGHT AGAINST JUVENILE CRIME IN POST-WAR UKRAINE (40-60s OF THE 20th CENTURY)

Анастасія Ужитчак

Національний університет "Одеська юридична академія", Україна

«БОРотьба зі злочинністю серед неповнолітніх у післявоєнній Україні (40-60 років XX ст.)»

Peculiarities of public danger of juvenile delinquency in post-war Ukraine are determined. The circumstances that prompted minors to commit criminal acts were identified, and the principles of punishment for committing illegal acts. The legal, social and economic causes of these crimes are revealed, the type of sanctions applied to minors for committing crimes is highlighted. Juvenile delinquency in post-war Ukraine (40-60s of the XX century) is investigating. Minors are greatly influenced by the people whom they are in close contact with, the places where they stay constantly, their physical and mental condition. Circumstances that prompted minors to commit crimes in the postwar period are diverse. One of the main reasons in the 1940s was the difficult financial situation, homelessness and neglect of a large number of children. In the early 1950s, parents, pedagogical groups, public and Komsomol organizations were left out of control over the leisure of minors. The dynamics of the growth or decrease of crime is closely connected with the adoption of resolutions or decrees by the highest Soviet party bodies and law enforcement agencies. Juvenile delinquency depends on the state of the fight against it. For example, in the early 1940s, special groups were set up in the prosecutor's office to improve the fight against juvenile delinquency, and prosecutors and investigators were identified who specialized exclusively in juvenile delinquency.

The issue of juvenile delinquency and the fight against it in the Soviet period is poorly understood. Today, juvenile delinquency is one of the most pressing problems. In order to improve the criminal law policy of modern Ukraine, it is necessary to analyze the historical experience of our state, to distinguish the positive impact of methods of combating juvenile delinquency, and the negative one. The problem of legal policy to combat juvenile delinquency is the lack of regulation of significant issues that meet the needs and trends of society, and the problem in the legislation is the unsystematic, untimely introduction of new legislation. Legal, social and economic reasons are crucial for the crimes under investigation.

Keywords: children, minors, crime, Soviet legislation, neglect, war.

Злочинність неповнолітніх віднесено до найбільш актуальних та своєчасних проблем. Виділяючи злочинність неповнолітніх, у науці приділяють особливу увагу певним віковим закономірностям розвитку особистості у суспільстві. Це питання широко розглядає вікова психологія, принципом якої є індивідуальний підхід до розвитку психіки особи. Соціологи та психологи виділяють різні життєві цикли, що відрізняються зміною в інтересах індивіда і його відносин з іншими людьми. Необхідність профілактики злочинності серед неповнолітніх зумовлена тим, що актуальність цієї проблеми не перестає бути нагальною в нашому суспільстві, навіть незважаючи на позитивний показник зменшення злочинності серед цієї групи населення у сучасний період. Діти – це активний суб'єкт суспільного відтворення, гарант духовного становлення держави.

Метою статті є дослідження кримінально-правової політики у сфері боротьби зі злочинами, скоєними неповнолітніми в післявоєнній Україні (40-60pp. XX ст.), розкриття особливостей

кримінально-правової відповідальності вказаних суб'єктів. Кримінальна відповідальність та покарання неповнолітніх має свої особливості, які обумовлені недостатністю життєвого досвіду, соціально-психологічних особливостей особи. Завданням статті є висвітлення тих методів покарання для неповнолітніх за скоєні злочини, які існують у наш час та ті покарання, які були запроваджені у післявоєнній Україні, з'ясування правової політики щодо боротьби зі злочинністю неповнолітніх.

У статті використані такі методи дослідження: історично-правовий, логічний, порівняльно-правовий, діалектичний, метод порівняльного аналізу, догматичний. Досліджені праці вчених: стаття А. Ф. Трунова, «Государственная молодежная политика СССР в области предупреждения молодежной преступности в послевоенное время» (2012р.), дисертаційна робота Н.М. Пісоцької «Рецидивна злочинність молоді та її попередження» (2001р.), стаття О.І. Андрухів «Історико-правовий досвід застосування карально-профілактичних заходів для подолання злочинності серед неповнолітніх» (2017р.), стаття В.В. Трофимова «Научные основы правовой политики» (2004р.) та ін.

Для визначення основних понять необхідно розглянути законодавство. Відповідно до СК України 2012 року неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Отже, до досягнення 18 років фізична особа має правовий статус дитини. Наявність у особи правового статусу дитини означає, що така особа має відповідні права та обов'язки¹. Неповнолітня дитина має неповну цивільну дієздатність в силу ст. 32 ЦК України, а також певний особливий статус у сімейних правовідносинах². Кримінальний кодекс України (ч. 1 ст. 22) визначає, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. У частині 2 статті 22 КК України встановлюється вичерпний перелік злочинів, щодо яких особа, яка його вчинила, підлягає кримінальній відповідальності у віці від 14 років. До неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні види покарань: штраф; арешт; позбавлення волі у спеціальних виховних установах³.

Питання дитячої злочинності та боротьби з нею в радянський період є малодослідженим. В УРСР злочинність серед неповнолітніх мала нестабільний характер, спостерігалось то зростання кількості злочинів, то зменшення. Якщо на завершальному етапі Другої світової війни і в перші повоєнні роки основними причинами були тяжке матеріальне становище й безпритульність значної маси дітей, то в 1950-х роках основними причинами стають не стільки матеріальні проблеми, скільки безконтрольність з боку батьків, педагогічних колективів, громадських і комсомольських організацій за дозвіллям неповнолітніх, а також їх прагнення до самовираження. Тому основну категорію неповнолітніх злочинців становлять бездоглядні діти. Крім того, зміни у показниках дитячої злочинності пояснюються реагуванням відповідних органів. Боротьба з дитячою безпритульністю, бездоглядністю та злочинністю посилювалася на певний період одразу після виходу чергових постанов чи указів вищих державних органів та силових структур, через деякий час їхня активність зменшувалася, а злочинність, відповідно, зростала⁴. Наприклад, постанова ЦВК та РНК СРСР від 7.04.1935 № 3/598 «Про заходи боротьби із злочинністю серед неповнолітніх» мала за мету якнайшвидшу ліквідацію злочинності серед неповнолітніх: неповнолітніх починаючи з 12-річного віку, викритих у скоєнні крадіжок, у заподіянні насильства, тілесних ушкоджень, каліцтв, у вбивстві або в спробах до вбивства, притягали до суду із застосуванням усіх заходів кримінального покарання⁵. 20 квітня 1935 року вийшов секретний циркуляр Прокуратури СРСР і Верховного суду СРСР № 1/001537 – 30/002517, в якому прокуратура СРСР і Верховний суд СРСР скасували статтю 22 Кримінального кодексу РРФСР, яка до цього забороняла застосовувати розстріл щодо осіб, які не досягли 18 років. Після прийняття цього документа дозволялося застосовувати смертну кару до неповнолітніх осіб⁶.

¹ Сімейний кодекс України, 2012 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>>. (2021, травень, 20).

² Цивільний кодекс України, 2003 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>>. (2021, травень, 20).

³ Кримінальний кодекс України, 2001 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>>. (2021, травень, 20).

⁴ Андрухів, О. І. (2017). Історико-правовий досвід застосування карально-профілактичних заходів для подолання злочинності серед неповнолітніх. *Серія: Право*, 4, 32.

⁵ Постанова про заходи боротьби із злочинністю серед неповнолітніх, 1935 (ЦВК та РНК СРСР), № 3/598.

⁶ Циркуляр прокурорам и председателям судов о порядке применения высшей меры наказания к несовершеннолетним, 1935 (Прокуратура СССР, Верховный Суд СССР). *ГА РФ. Ф. Р-8131. Оп. 38. Д. 6. Л. 47а*.

Наприкінці 1940 року були прийняті спеціальні укази щодо неповнолітніх. Зокрема, указ Президії Верховної Ради СРСР від 10 грудня запроваджував кримінальну відповідальність неповнолітніх за дії, що можуть викликати аварію поїздів. Неповнолітні, починаючи з дванадцятирічного віку, викриті в здійсненні дій, що можуть викликати аварію поїздів, підлягали залученню до судової відповідальності із застосуванням всіх заходів кримінального покарання. Формулювання в указі «із застосуванням всіх заходів кримінального покарання» і вік настання кримінальної відповідальності явно не відповідали характеру злочинного діяння¹. Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність неповнолітніх» від 31 травня 1941 року. Встановлювалося, що за злочини, які не передбачені в постанові ЦВК і Раднаркому СРСР від 7 квітня 1935 року «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх» та Указі Президії Верховної Ради СРСР від 10 грудня 1940 року "Про кримінальну відповідальність неповнолітніх за дії, що можуть викликати аварію поїздів », неповнолітні залучаються до кримінальної відповідальності починаючи з 14 років².

Наказом НКВС СРСР № 001359 від 5 серпня 1943 р. було запроваджено «Інструкцію про боротьбу з дитячою злочинністю і хуліганством». Головним завданням органів державної влади та внутрішніх справ було забезпечення профілактики правопорушень підлітків, удосконалення форм і методів виховної роботи. Вилучення безпритульних і бездоглядних дітей з вулиць змінилося організацією профілактичної роботи з тяжкими підлітками. Більше уваги стало приділятися вивченню їх особистості. Постановою РНК СРСР №659 від 15 червня 1943 р. «Про посилення заходів боротьби з дитячою безпритульністю, бездоглядністю і хуліганством» та наказом Наркомату юстиції СРСР від 19 червня 1943 р. для неповнолітніх, яким не виповнилося 16 років, за скоєні ними дрібні злочини (дрібне хуліганство, дрібні крадіжки та інші незначні правопорушення) створювалися трудові виховні колонії, в яких перевиховувалися ці «важкі» підлітки без винесення судового вироку. Для того, щоб покращити боротьбу з дитячою злочинністю, в органах прокуратури було організовано спеціальні групи, визначено прокурорів і слідчих, які спеціалізувалися виключно на дитячій злочинності. Це рішення позитивно вплинуло на криміногенну ситуацію³.

Тенденція до зростання дитячої злочинності спостерігається на початку 1950-х років. Це змусило ЦК КП(б)У та РМ УРСР видати 8 травня 1952 р. спільну постанову 31375 «Про заходи з ліквідації дитячої безпритульності в Українській РСР», в якій, крім вимог «посилити» роботу з виявлення безпритульних дітей, вимагалось від органів міліції ефективніше вживати різні заходи з профілактики, попередження та ліквідації злочинності серед неповнолітніх⁴. Наказ МВС СРСР від 31 грудня 1953 р. №265 затвердив «Інструкцію про роботу органів міліції з ліквідації дитячої безпритульності та бездоглядності». В ній визначалося, що боротьба з бездоглядністю і безпритульністю – це завдання всіх співробітників міліції, але в першу чергу інспекторів дитячих кімнат міліції, дільничних і патрульних міліціонерів. Інструкція зобов'язувала працівників дитячих кімнат міліції спільно з іншими службами систематично перевіряти за місцем проживання поведінку підлітків, відданих на поруки і умовно засуджених. 3 жовтня 1957 року⁵ Радою Міністрів Української РСР було затверджено Постанову №1099 «Про заходи поліпшення роботи серед дітей поза школою і попередження дитячої бездоглядності». Дана Постанова зобов'язувала створювати дитячі спортмайданчики при школах і домоуправліннях, батьківські комітети і комісії сприяння при всіх домоуправліннях для організації роботи з дітьми, працевлаштовувати підлітків, які досягли 16-річного віку, зобов'язуючи при цьому керівників підприємств приймати на роботу підлітків. Значних змін зазнало законодавство після прийняття указу Президії Верховної Ради СРСР від 13.04.1959 "Про визнання такими, що втратили силу законодавчих актів у зв'язку з введенням

¹ Указ об уголовной ответственности несовершеннолетних за действия, могущие вызвать крушение поездов, 1940 (Президиум Верховного Совета СССР). Интернет архив законодательства СССР <http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4297.htm>. (2021, травень, 20).

² Указ об уголовной ответственности несовершеннолетних, 1941 (Президиум Верховного Совета СССР). LawBook.online <<https://lawbook.online/gosudarstva-prava/ukaz-prezidiuma-verhovnogo-soveta-sssr-maya-43824.html>>. (2021, травень, 20).

³ Трунова, А. Ф. (2012). Государственная молодежная политика СССР в области предупреждения молодежной преступности в послевоенное время. *Материалы I Международной научной конференции*. Челябинск, 11-15.

⁴ Андрухів, О. І. (2017). Історико-правовий досвід застосування карально-профілактичних заходів для подолання злочинності серед неповнолітніх. *Серія: Право*, 4, 31.

⁵ Там само.

в дію Основ кримінального законодавства, Законів про кримінальну відповідальність за державні і за військові злочини, Основ законодавства про судоустрій, Положення про військові трибунали і Основ кримінального судочинства"¹.

У сучасних умовах більша увага приділяється відповідальності дорослих за виховання дітей та певним заходам спрямованим на підтримку сім'ї. Адже, сім'я є однією з найвищих цінностей суспільства, саме сімейні відносини впливають на соціалізацію, формування, виховання, розвиток кожного нового покоління. Сім'я виступає найважливішим фактором запобігання злочинам серед неповнолітніх². Система притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх у незалежній Україні багато в чому зберігає архаїзми радянських часів. Боротьба із злочинністю та іншими правопорушеннями включає в себе охорону підростаючого покоління від шкідливих впливів, у тому числі організованої злочинності³.

Отже, підводячи висновки можемо стверджувати, що післявоєнний період був складним для своїх громадян, зростання злочинності серед неповнолітніх в УРСР було пов'язано із голодом, зумовленого в основному природними катаклізмами та наслідком воєнних дій на заданій території. Після закінчення війни в країні налічувалося велика кількість безпритульних, бездоглядних дітей. Злочинність серед неповнолітніх у 1940-1960 рр. носила нестабільний характер, то зростала, то поступово зменшувалася під впливом попереджувальної діяльності правоохоронних органів та кримінально-правової політики держави. Важливим моментом у кримінально-правовій політиці післявоєнного часу було скасування смертної кари, яке відбулося 28 травня 1947 р. До цього законом від 7 квітня 1935 р. було встановлено, що: «Неповнолітні, починаючи з 12-річного віку, викриті у вчиненні крадіжок, у спричиненні насильства, тілесних ушкоджень, у вбивстві або спробі до вбивства, притягаються до кримінального суду із застосуванням усіх заходів кримінального покарання». Кримінальне законодавство післявоєнної України змінилося від жорстких методів покарань у вигляді позбавлення волі до більш ліберальних методів у вигляді збільшення віку кримінальної відповідальності, а також посилилася профілактична робота з неповнолітніми.

References:

1. *Simeynyy kodeks Ukrainy, 2012* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Family Code of Ukraine, 2012 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>>. (2021, May, 20). [in Ukrainian].
2. *Tsyvilnyy kodeks Ukrainy, 2003* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Civil Code of Ukraine, 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>>. (2021, May, 20). [in Ukrainian].
3. *Kryminal'nyy kodeks Ukrainy, 2001* (Verkhovna Rada Ukrainy) [Criminal Code of Ukraine, 2001 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>>. (2021, May, 20). [in Ukrainian].
4. Andrukhiv, O. I. (2017). Istoryko-pravovyy dosvid zastosuvannya karal'no-profilaktychnykh zakhodiv dlya podolannya zlochynnosti sered nepovnolitnikh [Historical and legal experience in the application of punitive and preventive measures to combat juvenile delinquency]. *Seriya: Pravo* [Series: Right], 4, 29-33. [in Ukrainian].
5. *Ukaz ob ugovnoy otvetstvennosti nesovershennoletnikh, 1941* (Prezidium Verkhovnogo Soveta SSSR) [Decree on the criminal responsibility of minors, 1941 (Presidium of the Supreme Soviet of the USSR)]. *LawBook.online* <<https://lawbook.online/gosudarstva-prava/ukaz-prezidiuma-verhovnogo-soveta-sssr-maya-43824.html>>. (2021, May, 20). [in Russian].
6. *Circular to prosecutors and presidents of courts on the procedure for the application of capital punishment to minors, 1935* (Prosecutor's Office of the USSR, Supreme Court of the USSR) [Tsirkulyar prokuroram i predsedatelyam sudov o poryadke primeneniya vysshey mery nakazaniya k nesovershennoletnim, 1935 (Prokuratura SSSR, Verkhovnyy Sud SSSR)]. *GA RF. F. P-8131. Op. 38.D. 6.L. 47a*. [in Russian].
7. *Postanova pro zakhody borotby iz zlochynnistyu sered nepovnolitnikh, 1935* (TSVK ta RNK SRSR) [Resolution on Measures to Combat Juvenile Delinquency, 1935 (CEC and SNC of the USSR)], № 3/598. [in Ukrainian].
8. *Ukaz ob ugovnoy otvetstvennosti nesovershennoletnikh za deystviya, mogushchiye vyzvat krusheniye poyezdov, 1940* (Prezidium Verkhovnogo Soveta SSSR) [Decree on the criminal responsibility of minors for actions that

¹ Трунова, А. Ф. (2012). Государственная молодежная политика СССР в области предупреждения молодежной преступности в послевоенное время. *Материалы I Международной научной конференции*. Челябинск, 11-15.

² Трофимова, В. В. (2004). *Научные основы правовой политики. Правовая политика: от концепции к реальности*. Москва, 31.

³ Пісоцька, Н. М. (2001). Рецидивна злочинність молоді та її попередження: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 20.

- could cause train wrecks, 1940 (Presidium of the Supreme Soviet of the USSR)]. *Internet arkhiv zakonodatel'stva SSSR* [Internet archive of USSR legislation] <http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4297.htm>. (2021, May, 20). [in Russian].
9. Trunova, A. F. (2012). Gosudarstvennaya molodezhnaya politika SSSR v oblasti preduprezhdeniya molodezhnoy prestupnosti v poslevoyennoye vremya [Trunova, A.F. (2012). State youth policy of the USSR in the field of youth crime prevention in the post-war period]. *Materialy I Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii* [Materials of the I International Scientific Conference. Chelyabinsk]. Chelyabinsk, 11-15. [in Russian].
 10. Trofimova, V.V. (2004). *Nauchnyye osnovy pravovoy politiki. Pravovaya politika: ot kontseptsii k realnosti* [Scientific foundations of legal policy. Legal policy: from concept to reality]. Moscow. [in Russian].
 11. Pisotska, N. M. (2001). Retsydyvna zlochynnist' molodi ta yiyi poperedzhennya [Recidivism of youth and its prevention]: *avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata yurydychnykh nauk* [the abstract of the dissertation for the degree of PhD of Law]. Kyiv: National Academy of Internal Affairs of Ukraine. [in Ukrainian].
 12. *Postanova pro skhvalennya Kontseptsii derzhavnoyi simeynoyi polityky, 1999* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Resolution on approval of the Concept of the state family policy, 1999 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Yurydychnyy visnyk Ukrayiny* [Legal Bulletin of Ukraine], 1999, October 14-20. [in Ukrainian].
 13. *Postanova pro skhvalennya Deklaratsiyi „Pro zahal'ni zasady derzhavnoyi polityky Ukrayiny stosovno sim"yi ta zhinok”, 1999* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Resolution on the Approval of the Declaration “On General Principles of the State Policy of Ukraine Concerning the Family and Women”, 1999 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 17, 129. [in Ukrainian].
 14. *Postanova pro skhvalennya Rekomendatsiy parlamentskykh slukhan „Demohrafichna kryza v Ukrayini i yiyi prychny ta naslidky”, 2003* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Resolution on Approval of Recommendations of Parliamentary Hearings “Demographic Crisis in Ukraine and Its Causes and Consequences”, 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 46, 370. [in Ukrainian].